

Тема 1. Міжнародна економічна діяльність: сутність, особливості та суб'єкти.

План.

1. Предмет, метод і задачі курсу «Міжнародна економічна діяльність».
2. Факторні передумови МЕД України
3. Відкрита економіка України.
4. Платіжний баланс України.

1. Предмет, метод і задачі курсу «Міжнародна економічна діяльність».

Міжнародна економічна діяльність України становить неоднорідний та багатоаспектний предмет вивчення. Її можна розглядати і в контексті національних інтересів, і в регіональному та глобальному масштабах. У першому аспекті така діяльність є засобом досягнення підприємницьких і загальнодержавних цілей у процесі співробітництва із зарубіжними партнерами. У другому — весь господарський механізм України постає невід'ємною складовою світової економіки, елементом більш загальної системної цілісності, інтернаціональних ринкових структур.

Метою курсу є отримання студентами знань об'єктивних закономірностей, реальних процесів та специфічних особливостей міжнародної економічної діяльності України, а також навичок їх практичного застосування. Курс з проблем міжнародної економічної діяльності має на меті надати практичні знання з проведення зовнішньоекономічних операцій в Україні з урахуванням наявного нормативного матеріалу та конкретної національної специфіки.

Основними завданнями курсу є:

- розуміння студентами сутності та особливостей міжнародної економічної діяльності на сучасному етапі;
- вивчення теоретичних основ міжнародної економічної діяльності;
- ознайомлення студентів з основними формами міжнародного торговельного та інвестиційного співробітництва;
- розуміння студентами особливостей та завдань регулювання міжнародної економічної діяльності;
- ознайомлення студентів з особливостями та характером сучасних інтеграційних процесів, участі в них України.

Предметом дисципліни є механізм міжнародної економічної діяльності України в комплексі його складових форм, а також інструментів регулювання в контексті сучасних інтеграційних процесів і тенденцій глобалізації та регіоналізації.

Отже, визначаючи предмет міжнародної економічної діяльності, слід враховувати наявність великої кількості дефініцій. Але в найбільш широкому розумінні та як своєрідний відправний пункт можна взяти таке: міжнародна економічна діяльність — це поняття, яке застосовується і в практиці господарювання, що виходить за національні кордони, і в теорії, яка таку практику вивчає.

Його синонімом є термін «зовнішньоекономічна діяльність», який певною мірою є анахронічним, а також таким, що абсолютизує певну функціональну обмеженість своїх суб'єктів.

Враховуючи критерії та особливості міжнародної економічної діяльності, можна дати таке визначення.

Міжнародна економічна діяльність — це цілісна система господарських зв'язків між національними економіками різних країн, належних до них або утворених ними суб'єктами господарського життя, а також міжнародними організаціями, яка має характерні лише для себе взаємозв'язки, закономірності та реалізує ті специфічні інтереси, які пов'язані з використанням переваг міжнародного співробітництва, поділу праці та факторного розміщення.

2. Факторні передумови МЕД України

Ресурсне забезпечення значною мірою визначає структуру міжнародної торгівлі, місце національної економіки в системі міжнародного обміну та поділу праці. Разом з тим в сучасному світі дедалі більшу роль відіграють не первинні фактори спеціалізації (ними можна вважати ресурсо-кліматичні умови розвитку економіки, її забезпеченість робочою силою, землею тощо), а вторинні. Такими факторами можна вважати історично сформований профіль національного виробничого комплексу, характер робочої сили, нарешті, суб'єктивні (нехай і об'єктивно зумовлені) рішення щодо розвитку тих або інших видів виробництва.

Щодо факторів первинного характеру, які визначають торговельний профіль України, слід відзначити, що хоча наша держава і має значні поклади вугілля, залізної та марганцевої руд, сірки, ртуті, титану, мінеральних солей, інших видів корисних копалин, функціонування її національного відтворювального комплексу значною мірою залежить від енерго-сировинних поставок з інших країн. Більше того, наша держава має від'ємний баланс у торгівлі енерго-сировинними ресурсами, що значною мірою зумовлено неефективністю господарювання, витратністю моделі природокористування.

Серед природних покладів, які можна вважати первинними факторами національної спеціалізації та профілю виробництва в Україні (у загальнодержавному або, принаймні, регіональному масштабі), варто відзначити поклади калійної, харчової, магнезійних солей, графіту, ртуті, каолінів, фосфоритів, кристалів кварцу, аметисту, топазу. Особлива стаття — родючі ґрунти України. Близько 45 млн га земель використовуються сільськогосподарськими підприємствами, понад 10 млн га належать до державного запасу та лісгосподарських підприємств.

Природні чинники забезпечують і великий аграрний потенціал відкритої економіки України. Нині в багатьох підгалузях відбувається бурхливе зростання виробництва продуктів харчування.

Фактори вторинного порядку пов'язані з сучасними закономірностями інтернаціоналізації світових продуктивних сил. Вони походять від природного розподілу багатств, але відображають багаторічні зусилля щодо формування національної спеціалізації, освоєння зарубіжних ринків, а також історичну орієнтацію на закордонні предмети виробничого та індивідуального споживання.

Прикладом цього в Україні є пов'язаний із покладами залізних руд та вугілля, а також з історичною спеціалізацією на важкій металургії розвиток важкого машинобудування і навіть поширення залізниць (тобто в останньому випадку йдеться про вплив на структуру транспорту). Подібний логічний зв'язок можна простежити між наявністю покладів сировини для хімічної промисловості з наступним розвитком різних її підгалузей, інколи вже не орієнтованих переважно на вітчизняну сировину. Наявність родючих ґрунтів та традиційна аграрна спеціалізація зумовили розвиток харчової промисловості.

Національні виробники практично витіснили з українського ринку іноземних конкурентів, залишивши їм лише незначні сегменти ринку. Зокрема, йдеться і про ринок плодоовочевої консервації, на якому починаючи з другої половини 90-х років не тільки значно зростає валовий обсяг української продукції, а й стає дедалі більш диверсифікованою її номенклатура. Якщо ще в середині 90-х років частка імпортованих плодоовочевих консервів становила 72—74 %, то зараз вона скоротилася не менше ніж вдвічі, і вже вітчизняні товари охоплюють 94—95 % ринку. Значно зросли й експортні поставки українського агропромислового комплексу, зокрема до Росії, Німеччини, країн Балтії, Ізраїлю. Основні постачальники продукції як на національний, так і на зовнішні ринки — це ЗАТ «Чумак», ЗАТ «Агрокопродукт» («Верес»), Галичина, ММП «Мінолта-М», АПК «Полісся».

Розвиток дії первинних факторів відбувається за рахунок іноземних інвестицій (наприклад, фірма «Чумак» була заснована як українсько-шведське СП), а також завдяки поліпшенню роботи вітчизняних виробників аграрної техніки — Херсонського комбайнового заводу, Одеського механічного заводу, сімферопольського підприємства «Кримпродмаш» та ін.

Для відкритих економічних систем значно перспективнішим шляхом, ніж створення багатогалузевої економіки, включаючи весь спектр підгалузей та функціональних виробництв, є розвиток механізмів міжнародної спеціалізації.

Для України такими вторинними факторами, які можна використати з метою оптимізації участі в системі міжнародної торгівлі, є наявні, значною мірою вже орієнтовані на експорт, підгалузі машинобудування, хімічного, текстильного, харчового та інших видів виробництва. Ефективніше використання вже створених матеріальних об'єктів виробничої інфраструктури, які потребують, як правило, значних інвестицій у модернізацію, всебічний розвиток як сумісних, так і більш спеціалізованих промислових потужностей.

Відомо, що в структурі імпорту домінують газ, нафта і нафтопродукти, які ввозяться переважно з країн СНД. (Це пояснюється не тільки енергоємністю вітчизняного виробництва, а й фінансовою дефіцитністю економіки, через що імпорт товарів некритичного характеру є значною мірою лімітованим.)

Експорт України є типовим для індустріально-аграрної країни. Так, у галузевому аспекті переважна частина експорту припадає на лімітовану кількість галузей — металургійну та металообробну промисловість, машинобудування, хімічну і нафтохімічну промисловість, а також на агропромисловий комплекс. (Щоправда, протягом останніх років у структурі експортно-імпоротної діяльності таки має місце диверсифікація, втім до радикальних змін справа поки що не дійшла.)

3. Відкрита економіка

Міжнародне співробітництво в результаті збільшення його обсягів та поглиблення дедалі більшою мірою впливає на характер і перспективи розвитку національних економічних комплексів. Причому можна казати про перехід кількісних змін у нову якість кооперації: на певних стадіях інтегрованості економік виникає феномен відкритості (або відкритих) економік.

Відкритою економікою можна назвати національний господарський комплекс, який бере участь у системі міжнародного поділу праці та опосередковує в ході міжнародної кооперації вагому частину сукупного продукту, причому макроекономічна рівновага такого комплексу забезпечується за активної ролі міжнародного сектору.

Відкритість економіки розуміють як становлення економічних відносин між державами на засадах визнання стандартів світового ринку, дотримання законів вільної конкуренції на засадах спільного економічного співробітництва та ефективного використання переваг національної економіки країн у міжнародному поділі праці та виробничому кооперуванні.

Загальними критеріями відкритості країн з перехідними економіками вважають:

На макрорівні:

- Усталену зовнішньоекономічну спеціалізацію країни на основі порівняльних переваг і еквівалентного обміну;
- Зіставленість пропорцій вітчизняних і світових цін на основні товари;
- Стабільність валютно-фінансового стану країни;
- Міжнародна конвертованість національної валюти.

На макрорівні:

- Вільний вихід підприємств усіх форм власності на зовнішні ринки товарів, послуг і капіталів, включаючи вільний вибір зарубіжних партнерів;
- Перетворення зовнішньоекономічної діяльності в органічну складову господарської діяльності підприємств.

Умовами відкритої економіки є:

- Сприятливий інвестиційний клімат, який заохочує іноземних інвесторів до роботи на внутрішньому ринку країни;
- Сприятливе тарифне і нетарифне державне регулювання зовнішньоторговельної діяльності;
- Доступність внутрішнього ринку для іноземної робочої сили, технологій, інформації та управлінського досвіду.

Основні риси господарської системи, яку заведено вважати відкритою економікою:

- Наявність у суб'єктів ринкової економіки достатньо широких прав виходити на зовнішні ринки та співробітничати із зарубіжними партнерами при мінімальних обмеженнях з боку держави;
- Міжнародні контракти мають порівняно велике значення для підтримання макроекономічного балансу;
- Ступінь інтернаціоналізації ВВП є досить високим;
- Ринковий простір країни є відносно ефективним, а суб'єкти господарювання – порівняно конкурентоспроможними.

4. Платіжний баланс України

Платіжний баланс — це результируюча сума усіх міжнародних грошових угод та платежів, які здійснюються між резидентами певної країни, у тому числі між усіма верствами населення, комерційними структурами та державними установами, з відповідними агентами за кордоном, тобто із резидентами інших країн.

З погляду національної грошової системи та узагальнюючої фінансової звітності платіжний баланс відображає фінансовий бік усієї міжнародної економічної діяльності в широкому її розумінні та є сумою операцій, що породжують попит та пропозицію на іноземну валюту. Він охоплює всі доходи, які отримують громадяни держави від фізичних та юридичних осіб з інших держав, та усі виплати, які роблять резиденти певної держави назовні.

Платіжний баланс є результируючим записом усіх міжнародних економічних операцій для певної країни. Інакше кажучи, йдеться про всі угоди та трансакції між резидентами та нерезидентами протягом певного періоду.

Платіжний баланс можна поділити, так би мовити, вертикально, виділивши дві його половини — дебет і кредит. У першому випадку маємо приплив благ (товарів та послуг) до певної країни за зворотного руху платіжних засобів. У другому — відплив благ, за що резиденти країни отримують відповідні платежі.

Своєрідний горизонтальний поділ платіжного балансу відображає його склад за типами операцій, які він охоплює. Це — експорт та імпорт товарів та послуг, трансферти, рух капіталів та фінансових інструментів.

У спрощеному вигляді структуру платіжного балансу можна подати так (табл. 1):

Таблиця 1

Структура платіжного балансу

Кредит	Дебет
I. Рахунок поточних операцій	
Експорт товарів	Імпорт товарів
Сальдо балансу зовнішньої торгівлі	
Експорт послуг	Імпорт послуг
Доходи від інвестицій за кордоном	Перекази прибутків від іноземних інвестицій за кордон
Поточні трансферти за кордон	Поточні трансферти з-за кордону
Сальдо балансу поточних операцій	
II. Рахунок капіталу (операцій з капіталом та фінансовими інструментами)	
Інвестиції з-за кордону	Інвестиції за кордон
Отримані довготермінові й короткотермінові кредити	Надані довготермінові й короткотермінові кредити
Позики в іноземних урядів	Збільшення офіційних резервів
Результат (загальний кредит), включаючи пропуски та помилки, статистичне розходження	Результат (загальний дебет), включаючи пропуски та помилки, статистичне розходження